

Jasmina Mihajlović

MOSKVA XXI VEK, GODINA PRVA

Sanji Domazet

Dvadeseti vek, naročito njegov kraj, obilovao je filmovima i knjigama koji su imali nastavke posle prve verzije. Zašto ne bi slično bilo i sa pričama, odnosno putopisima, pogotovo kada je u njima reč o svetskim metropolama koje se menjaju takvom brzinom da ni njihovi žitelji nisu sigurni u kojem gradu će osvanuti.

Zato sam rešila da svojoj priči *Rusija u Winwordu*¹, nastaloj 1997. godine, prilikom M-ovog i mog boravka u Moskvi i Jasnoj Poljani, dodam nastavak. Dakle, u ovom tekstu glavni junak je Moskva, septembra 2001, a kroz nju i u njoj nova Rusija i novi Rusi. Zašto pišem produžetak? Zato što se Rusija menja svetlosnom brzinom, pa su demanti i dopune koje sprovodim nad sopstvenim viđenjima toliko čarobni da ne mogu odoleti da ih ne podelim sa drugima, sa čitaocima.

Posete velikim gradovima su inicijacije. A one započinju, bar kada je o udaljenim mestima reč, jednom drugom vrstom posvećenja – vazdušnom.

Putovanje avionom omogućuje inicijaciju. Omogućuje prelaz iz jednog stanja, zemnog u nebesko, i to za samo 100 do 150 nemačkih maraka, ukoliko, na primer, letite iz Beograda za Tivat. Sasvim je, dakle, sporedna relacija koju prelazite i suma koju ste platili za tako ekstravagantan doživljaj, važno je da je modernom čoveku prilično dostupan ovakav jedinstven obred.

Kako zapravo izgledaju putnici pred poletanje: muvanje, žagor, guranje stvari u kasete, udobno smeštanje, zakopčavanje pojaseva, dvojezične deklamacije letačkog osoblja o sigurnosti, avion beskrajno ide nekuda truckajući putnike, sve tako neke banalne stvari, predigre, i onda dolazi taj mistični trenutak: svetla u avionu se gase, stjuardese nekud iščezavaju, avion zlokobno zastaje, da bi iz te neverovatne nepomičnosti, urlajući kao neka aždaja, pojuro neprirodnom brzinom u nešto drugo, nepojmljivo i nepoznato, prekoračujući deličem sekunde dva stanja, dve ravni, dve materije, dva vremensko-prostorna "agregatna stanja". U kabini je muk. Putnici napeto čute, svaki mišić im je napregnut, jer i oni koji ne znaju, bar ne na racionalnom nivou, osećaju da se dešava čudo, da su oni svi posvećenici nekog jedinstvenog i neponovljivog doživljaja. Ne vidim u tom trenutku lica drugih putnika, jer i ja sam inicijant i to pri svakom poletanju ponovo i ponovo, a uvek kao da je prvi put.

Isto je i sa sletanjem. Naročito je u Srba vidan ovaj mitski čin ponovnog povratka. Oni, naime aplaudiraju pilotu kad dotakne tlo.

1 Priča je objavljena najpre u časopisu "Književnost" (1998), a zatim u okviru moje knjige *Privatna kolekcija* (Dereta, 2000)

Čudesno je i da se ovi rituali posvećenja dešavaju skoro svakog trenutka diljem celog zemnog šara.²

U avio-čudesu spada i to što ovog 9. septembra 2001. godine, po povratku iz Rusije, mogu da sušim u svom beogradskom stanu moskovsku kišu na svom kišobranu. Ona je potpuno sveža i dolazi iz budućnosti, jer sam skazajke časovnika vratila dva sata unazad.

NOVA MOSKVA

U svom putopisu po Rusiji iz 1997. napisala sam tada: "Rusija na kraju XX veka verovatno sliči onoj s početka veka. Sve je bačeno u vazduh i sada se sleže, ali ništa još nije dodirnulo zemlju." Četiri godine kasnije, godine prve drugog milenijuma, u Moskvi, stvari su dodirnule zemlju.

Moskva nekada, bila je jedan sivi, ružan grad. Činilo se da bi svaki pokušaj da se ulepša, bio nemoguć i neuspešan. Moskva danas, izgleda tako lepo, raskošno, umiveno, čisto, da od toga zastaje dah. Njena arhitektura, kako moderna, tako i ono što je rekonstruisano ili restaurirano, njen urbani *personality*, ljudi, atmosfera prave mere između nacionalnog i globalnog, starog i novog u svim ravnima, izaziva divljenje. Neka nacionalisti svih boja ne strahuju, neka jednobojni mondijalisti ne budu razočarani – Moskva je našla svoju meru, svoj zlatni balans. To je tako jedinstveno i neverovatno u ovom svetu, da moguće poređenje Moskve s Njujorkom zapravo predstavlja tek senku fenomena koji hoću da iskažem. Kao što za Njujork kažu da nema veze sa Amerikom, ni sa bilo kojim drugim gradom u svetu, a da je istovremeno i sublimacija Amerike i obrazac megalopolisa, tako je sadašnja Moskva slika svih evropskih metropola, a da ne liči zapravo ni na jednu, nego na neponovljivu sebe. Ona je i kopija i original. Ona je i carska i socijalistička, drevna, hipermoderna, pravoslavna, nadmoćno tolerantna u svom do kraja nacionalnom mondijalizmu. Ona je prototip budućnosti. Još nešto je, mislim, izuzetno važno, ako ne i presudno u njenom novomilenijumskom izgledu: Moskva nije umorna prestonica.

Ako sam 1997. bila impresionirano zbumjena njenim kontrastima, košmarnom ponovnom rađanju u svim pravcima, pravom haosu putanja, sada sam začarana njenim kristalanim duhom koji kao da je uspeo da iskoristi sve obrasce i alternative. Ovakva urbana alhemija koja je prečistila mnoštvo i izrodila postojan kamen temeljac nove Moskve, dala mi je nadu u XXI vek i mogućnost decentne uravnoteženosti duhovnog i materijalnog.

Jer ja govorim zapravo o duhu grada, njegovih žitelja, duhu novih Rusa. Govorim sa zavišću i ushićenjem, govorim s tugom nad našom pročerdanom decenijom traženja nacionalnog dostojanstva priglupo-bahatim sredstvima i njihovih svakako ekonomski teških deset godina, ali deset godina bez krvi.

2 Budućnost vas, zaista, svakog dana demantuje. Posle "civilnih" avio-napada na Njujork i Vašington, sama pomisao na avion, a kamoli na let njime, ima još jednu, sasvim novu konotaciju.

Najimpresivnija dubinska promena koja se desila tokom ove četiri godine između dva moja boravka u Rusiji, jeste osećaj da se Rusi više ne boje ni novog ni starog u sebi i oko sebe, da su našli neku čarobnu formulu dubokog suštastvenog pomirenja sa sopstvom i svetom.

Ono što nisam nikada očekivala da će videti, taj kopernikanski obrt i završni čin svekolikog ruskog otvaranja, jeste činjenica da je Moskva izašla na svoje džinovske ulice, da živi na njima zadovoljna, kao da je pod moćnim okriljem mediteranske opuštenosti. Verovatno je reč o unutrašnjoj osušćanosti. O tome nije moglo ni da se sanja pre četiri godine.³ Toliko restoranskih bašti, kafića, sveta u parkovima, ljudi na ulicama, umivenih fasada, fontana, dobro dizajniranih izloga, lepih uličnih kutaka, čistoće na ulicama, estetsko-energetski dobrih vizura grada, kioska, vreve, tezgi, mirisa, raskoši, otmenosti, ludosti, perfektne građanske uljudezenosti pomešane s populističkim šarenilom, neke suštinske i neusiljene ekstrovertovanosti. Toliko voća i povrća iz celog sveta i cele Rusije na uličnim tezgama, toliko cvećara...

Larisa Saveljeva, M-ov prevodilac na ruski, a moj nepogrešivi, jezgroviti i bespotredni tumač Rusije nekad i sad, rekla mi je sledeće: "Kada se u Moskvi pojavitva prva javna cvećara, znala sam da je sa socijalizmom zauvek gotovo."⁴

Kada je reč o arhitekturi i dizajnu grada čini mi se da je nova Moskva prevladala još jednu opasnost, a to je šminkanje prestonice samo radi pukog oholog impresioniranja oka nekog drugog. Dakle, posetioca ili mogućeg neprijatelja. Sve imperije su imale ili imaju ovaku zapravo staroegipatsku tendenciju građenja za večnost, slavu, strahopoštovanje, graditeljstva po meri umišljenog božanstva, a ne čoveka.⁵ U sovjetskom slučaju je ovo bilo pojačano veličinom zemlje (skoro bi se moglo reći kontinenta), udruženom sa socijalističkom smešno-neukusno-grotesknom megalomanijom građenja i rušenja. Kako se desilo da moskovski i inni arhitekti, urbanisti, gradonačelnici, političari i bogataši prevladaju ovako brojne zamke u prezentaciji novog (i starog) arhitektonskog duha prestonice – ne znam, tek nove građevine jedva mogu da se prepoznaju u odnosu na stare, a kada je reč o supermodernim onda je hiperpostmodernistički koncept tako veštio isprepletan sa tipično ruskim, bilo da je on imperijalno-monumentalno-klašičan, građanski osoben, folkloran ili sakralan. I što je najvažnije, iz svega toga bije neka toplina pomirena s dobrim ukupno.

3 Kažu da je jedan visoki ruski političar, na početku perestrojke u Rusiji, izjavio u nekoj od evropskih prestonica otrprilike ovo: "U mojoj zemlji će se desiti neverovatne promene. Samo do jednog neće doći: svet nikada neće živeti i na svojim ulicama, napolju, kao što je to slučaj kod vas. To jednostavno nije u prirodi ruskog čoveka. Osim toga, glupo je i besmisleno na taj način gubiti vreme."

4 Sličnu priču mi je ispričala i jedna Rumunka pre dve godine u Sigšoari, samo što je u njenoj interpretaciji umesto cveća, taj konačni i neopoziv sublimat raskida sa prošlošću bio obični limun. Kaže, kada se prvi put pojavi pre nekoliko godina u Rumuniji prvi limun u slobodnoj prodaji i kada ju je sin od desetak godina pitao kakvo je to sjajno žuto povrće, ona mu je rekla: "To je limun, nije ni povrće ni voće, ali je sloboda".

5 Drevne grčke građevine, hramovi, stadioni, pozorišta, nikada nisu predimenzionirani. Oni su po meri čoveka, ali i njihova božanstva su to isto.

som. Sve izrečeno važi za oba lica grada, dnevno i noćno. Noćno, majstorski iluminiranoj Moskvi večernji Pariz može samo da zavidi.

O, da se ne lažemo, ima još mnogo, mnogo kontrasta, naličja, ružnog, ali sve to je u strahovito brzom uzmicanju i više nema opasnosti od povratka bivšeg. Kad je kažem bivše, ne mislim samo na socijalizam. Bivše je deo onog što se odnosi na dvomilijumsku prošlost, a nije preživelo ulazak u treći milenijum, što je (sada se to dobro vidi u svim slojevima novog doba) postalo anahrono zanavek. Novi Rusi su prešli na drugu obalu bezbedno, samosvojno i što posebno izgleda neverovatno, prilično duhovno neoštećeni.

BORBA ZA VAZDUH

U Moskvu sam krenula u krznenom prsluku i čizmicama, poučena iskustvom da sam se juna ove godine smrzla na italijanskom primorju, čeznući odevena u letnju garderobu za pomenutim krznenim jelekom. Međutim, u XXI veku treba raditi sve obrnuto onom što ste činili u XX. Iz ledenog septembarskog Beograda stigli smo u toplo Moskvu i ja sam tokom celog boravka bila prinuđena da budem u jednoj istoj garderobi, majici bez rukava koju sam na tipično ženski način, u poslednjem trenutku, strpala u kofer.

Prvo što se primeti ulazeći u rusku prestonicu jeste neverovatna količina klima-uređaja. Stambene zgrade, poslovna zdanja, prodavnice, kiosci, sve je izrešetano spoljnim delovima rashladnih sistema i to onih velikih, takozvanih "sesnaestica". spoljnim delovima rashladnih sistema i to onih velikih, takozvanih "sesnaestica". spoljnim delovima rashladnih sistema i to onih velikih, takozvanih "sesnaestica". spoljnim delovima rashladnih sistema i to onih velikih, takozvanih "sesnaestica". spoljnim delovima rashladnih sistema i to onih velikih, takozvanih "sesnaestica". Ne, nisu se promenile strane sveta, Rusija je još uvek na severu, a ne u Africi, nije prevashodno reč ni o globalnom zagrevanju⁶ udruženim sa autozagrevanjem, nego Moskovljani biju jednu tešku bitku novog doba, bitku za vazduh. Klimatizacija, sa obavezним filterima, služi za disanje!⁷ Sa svojih 12 miliona stanovnika i 2.700.000 automobila, prevashodno ruske proizvodnje ("lade" i "moskiči" koji purnaju), sa industrijom nadomak grada, Moskva je samu sebe ugušila. Kad god uđete negde unutra, dočeka vas leden svež planinski vazduh, virtuelna ruska zima, lažna bivša vremena. Napolju caruje topli smog i čini se da je moskovskih +22 C, mnogo viša temperatura, nego istih beogradskih +22 C. Nekada su Rusi koristili fortučke, osobene prozorčiće ugrađene na prozorima, kojima su vetrili prostorije tokom hladnih zima. Danas fortučku – i leti i zimi – zamenjuju er-kondišni.

Saobraćajna gužva na neverovatno širokim ulicama i bulevarima je nezamisliva. Čuveni metro očigledno ne pomaže. Naizmenične kolone sa po pet saobraćajnih traka kreću se metar po metar. Voziti trećom brzinom u prestonici Rusije je tračna kretanja. Podsećam da se pre otrikalike jedne decenije, u tadašnjem SSSR-misaona imenica. Podsećam da se pre otrikalike jedne decenije, u tadašnjem SSSR-misaona imenica. Podsećam da se pre otrikalike jedne decenije, u tadašnjem SSSR-misaona imenica. Podsećam da se pre otrikalike jedne decenije, u tadašnjem SSSR-misaona imenica. Podsećam da se pre otrikalike jedne decenije, u tadašnjem SSSR-misaona imenica. Podsećam da se pre otrikalike jedne decenije, u tadašnjem SSSR-misaona imenica. Podsećam da se pre otrikalike jedne decenije, u tadašnjem SSSR-misaona imenica.

Kako onda Moskovljani žive "spolja", na svojim ulicama? Lepo, isto kao i Atinjani.

⁶ Iako je Rusija i sa tim suočena, kao i svi drugi. Letos je u Moskvi bilo +40 C.

⁷ Čula sam da u Tokiju, koji je kao i druge metropole suočen sa istim problemima, postoje medicinsko-terapeutski saloni za disanje. Odete tamo i naručite kuru, odnosno dozu ličnog kiseonika kroz masku. Koliko jena, za koliko minuta – ne znam.

I tako, u Moskvi, iz takoreći nepomičnog automobila u sumaglici isparenja gledate bajkovite ogromne reklamne panoe za vodu: "Kraljevska voda – čista, sveža, izvorska".

Zastrašujuće trojstvo savremenog sveta glasi – čist vazduh, bistra voda, zdrava hrana.

ETERIČNI PROSTOR MHAT-a

Ako Moskovljanim trenutno nedostaje čistog ovozemaljskog vazduha, ne znači da ga nemaju na pretek u svom nebeskom, oduhovljenom vidu. Na primer, u Moskovskom hudožestveno akademskom teatru. Skraćeno i poznatije – MHAT.

Jedan od razloga našeg četvorodnevног boravka u Moskvi bili su (osim što je M. bio počasni gost moskovskog sajma knjiga), dogovori oko izvođenja Pavićeve drame *Za uvek i dan više* na sceni ovog teatra. Ona je planirana za 2001/2002. godinu, u 104. sezoni pozorišta.

Odmah da napomenem, kao što u svim postsocijalističkim društвima postoje paralelne, stare i nove, razroko-shizofrene institucije, tako je i u Rusiji. Dakle, ima dva Moskovska umetničko akademska teatra. Original nosi ime Čehova, dok se lažnjak, smešten po ideološkom rasцепу u zgradu nalik kakvom provincijalnom domu kulturne, zove imenom Gorkog. Repertoар prvog je rusko-svetski, a drugog – socijalni.

MHAT Čehova, Stanislavskog, Dančenka, Kniperove i tolikih drugih, u ovom vremenu već "mitskih" imena, nalazi se gde je oduvek i bio, na ugлу jedne od danas najlepših moskovskih ulica-pešačkih zona, sреđene potpuno u stilu secesije, na ugлу Kamergerskog sokaka⁸.

Cela unutrašnjost nevelikog MHAT-a je puna vazduha i neke neverovatne lakoće, skoro krhkosti u prostoru. Cuvena pozorišna zavesa s galebom (prema Čehovićevoj istoimenoj drami), u dubinskom je i simboličnom saglasju sa atmosferom kojom odiše pozornica i gledalište. To sveobuhvatno i neuhvatljivo "nešto", to prefinjeno-lirsко, pitko, lebdeće-nežno, potire materijalna omeđenja teatarske kutije i širi se u svim pravcima, kao i teorija Stanislavskog. Enterijer je dosledno dekorisan u stilu asketski pročišćene, svedene, ruske *art nouveau* s početka XX stoleća. Dekorativna forma teatra je tako osobena da se može nazvati secesijom MHAT-a: geometrizovani ornamenti na zidovima, stepeništa, rukohvati, ramovi na slikama čuvenih glumaca, reditelja, dramskih pisaca i upravnika u foajeu, sedišta u gledalištu (njih oko 900), trbušaste ograde galerija, islikana tavanica u sali, lusteri, čak i metalni beli kran za reflektore je u istom stilu, pa izgleda kao fina arabeska u peni.

Njegovi foajei, gledalište i scena⁹ ostali su stilski isti kao i kada je osnovan 1898. godine, dok su "pomoćne" prostorije, kancelarije, garderobe, prostor iza scene, potpuno i superluksuzno renovirane. Zašto ovo uopšte spominjem. Stoga što je

⁸ Ulica u kojoj umire doktor Živago u istoimenom romanu Pasternaka.

⁹ Naravno da je scena tehnički renovirana tako da danas može, između ostalog, da se pokreće u svim pravcima – gore-dole za po tri sprata, levo-desno i da pravi skoro sve nagibe, prkoseći takoreći sili ravnoteže.

opet reč o onom savršenom skladu starog i novog. Običan gledalac ne mora nikada videti taj moderni prostor "iza" i "pored", pa opet ako novi Rusi o kojima je bilo reči izvedu tako gospodski suptilnu stilsku meru i balans u ("bočnom") renoviranju jedne svetinje što MHAT za ceo svet jeste, onda to mora izazvati zadivljeno poštovanje.

Mini-primer onog o čemu govorim jeste "postavka" kancelarije Olega Tabakova, glumca i umetničkog upravnika pozorišta. Sa svojim ultramodernim nameštajem skandinavskog tipa i dalekoistočnom organizacijom unutrašnjeg prostora, poentirana mnoštvom detalja dijametalno suprotnog stila, ruskom secesijom, pravi je primer novog ruskog visokog ukusa, koji je saobrazan i vremenu i mestu na kom se primenjuje.

Jedan od brojnih plakata u kancelariji Tabakova predstavlja rodoslovno stablo MHAT-a, teatarsku porodicu korena-utemeljivača i granje čuvenih glumaca, upravnika i autora. Penjala sam se pogledom od korenja ka krošnji i zastajao mi je dah od ove loze umetničkog plemstva.

U podrumu zgrade pozorišta nalazi se restoran "Kamerton" ("Zvučna viljuška"), visoko rafinovanog enterijera, kuda nas je na kasni ručak, iliti ranu večeru odveo Aleksandar Jurjevič Popov, zamenik direktora pozorišta. U "Kamertetu" služe kavijar u čašama za martini. One su ispunjene seckanim ledom. Na vrhu leda je ljuštura džinovske ostrige, u koju su kao u kakvu zdelicu usuta skupocena, potentna zrnca kavijara.

DANI KAO GODINE

Znam da izvestan broj mojih čitalaca ne voli kada govorim o svom mužu, našem životu, njegovim književnim poslovima, zajedničkim putovanjima. Međutim, ja ne mogu da izmišljam tuđ uzbudljiv život, pišući ga u trećem, bezličnom licu, kada je moj sopstveni ponekad uzbudljiviji nego život književnih junaka. Bilo bi to nekako nemoralno, a bogami i neistinito. Osetljivijim čitaocima predlažem stoga, da u ovom poglavljiju slobodno zamene identitet mog muža sintagmom "jedan srpski pisac".

Skupocenim životima smatram one koji imaju tako uzbudljive dane, bilo na duhovnom, bilo na realnom nivou, čija se gustina može meriti količinom događaja tokom jedne godine. Moj život je skupocen u obe ravni i zato sebe doživljavam kao srećnu osobu na nesrećnom mestu i u nesrećno vreme. Ali, ni ovo nije neki ekskluzivitet, jer bi strašno mnogo ljudi na raznim mestima i u raznim vremenima rekli isto.

Za knjigama "jednog srpskog pisca" i za njim samim u Rusiji vlada – hysterija. To se moglo naslutiti još pre četiri godine kada smo bili u prvoj poslovnoj poseti Rusiji, ali je sada to dostiglo razmere i slave nekog sportiste, filmskog glumca ili pevača. I to je jedna sreća za književnost¹⁰.

10 Pogotovo za srpsku književnost, jer ne treba smetnuti s uma, prevodi knjiga ovog srpskog pisca imaju za posledicu talas prevodenja knjiga i drugih srpskih pisaca. Da bi jedna nacija bila u "modi", njeni kulturi mora da ide u "paketu": književnost, muzika, film, slikarstvo...

Već nekoliko godina ovom srpskom piscu preko e-mail-a i snail-mail-a (obična, "puževska pošta"), skoro svakodnevno stižu pisma ruskih čitalaca: iz Moskve, Petrograda, Čeljabinska, Novosibirска, Irkutska, Volgograda, Rostova, sa Krima, iz moćne ruske dijaspore u Izraelu i Americi. Sva ona su, bilo da ih upućuju muškarci ili žene, stariji ili mlađi čitaoci (kojih je neuporedivo više), sva ona su, dakle po svom tonu i suštini ljubavna pisma u najplemenitijem smislu. Šalju oni svoje izraze duhovne sitosti posle pročitanih knjiga, svoje fotografije, presovano cveće, političke komentare u uzavrelim situacijama, svoje priče i pesme, ezoterične zagonetke, slike inspirisane piščevim delima, pozive za privatne posete u njihovim domovima, krštavaju decu njegovim imenom (!)... Jednom rečju, prihvataju ponuđenu vrhunsku književnu igru.

Ne znajući ovu priču iznutra, nego je samo sluteći preko prodatih tiraža¹¹, petogradski izdavač ovog srpskog pisca Maksim Krjutčenko ("Azbuka"), pozvao nas je na Moskovski sajam knjiga, strepeći pomalo kako će taj susret sa čitaocima izgledati uživo. I suočio se sa fenomenom da se i bez moćne medijske podrške može postati zvezda.

Predviđena četiri "susreta sa čitaocima, tri u moskovskim knjižarama i jedan na samom sajmu, doveli su do toga da telohranitelji zajedno sa izdavačem i prevoditeljicom L. Saveljevom (!) moraju da štite neposredan prostor gde su se susreti odvijali i da moramo sporednim zakućastim putevima da stižemo u unutrašnjost knjižara ili na štand. Stotine i stotine ljudi čekale su satima, u dugim redovima na potpis. U mega-knjžari "Moskva", na Tverskoj ulici (nekad ulica Gorkog), osoblje je bilo prinuđeno da nekoliko puta zaključava knjižaru, da motorolama spolja i unutra synchronizuje gužvu na ulici i u knjižari i da razglasom apeluje na bezbednost publike.

Dolazeći po potpis, čitaoci su donosili uzdarja. I to je bilo najdirljivije. Pored enormne količine cveća, donosili su čokolade, ruske slatke perece zvane "prjanik", magično kamenje¹², skulpturice kućnih duhova zaštitnika, "ljubavna pisamca", porculanska srca sa ruskim šarama, džinovsku staklenu sablju ispunjenu gruzijskim konjakom, a jedan mlađi je doneo pravo jaje sa upisanim datumom (rokom upotrebe) u budućnosti, aludirajući na deo iz *Hazarskog rečnika*.

Stojeći na uskom, "bezbednom" prostoru iza kase zajedno sa prodavačicama, upitala sam da li je kod njih uvek ovako kad gostuje neki pisac.

– Ni slučajno – govorile su knjižarke uglas, uzbudeno – bila je gužva kad je potpisivao Končalovski, ali ni približno ovako. Jedino s čim možemo da uporedimo je nedavni boravak Mika Džegera u Moskvi, ali naravno ne u našoj knjižari – smejele su se.

A meni je tek tada bilo jasno zašto ruska štampa insistira na paraleli između ovog srpskog pisca i Džegera, koja mi se do tada činila neprirodnom i neumesnom.

11 Izdavanje svih šest Pavićevih romana i tri zbirke priča, dva puta u toku tri godine.

12 Jedan kamen je bio ljubičast, izbrazdan beličastim šarama i u pisamcu uz njega stajalo je da se zove "Čaroit" i da potiče sa reke Čare u Sibiru.

Od nekoliko desetina intervjua koje je dao tokom našeg boravka – na televiziji (TV "Kultura"), radiju ("Echo Moskve"), konferenciji za štampu (u prostorijama "Inostrane literature") i u zasebnim susretima sa sedmom silom, kod svih novinara je dominiralo jedno zajedničko pitanje: "Da li možete da objasnite činjenicu kako i zašto ste postali superstar, kulturni pisac u Rusiji?"

Novinari nepogrešivo postavljaju sagovorniku krucijalno pitanje na koje samo oni znaju odgovor. Ili niko.

KNJIGA U RUSIJI

Knjiga u Rusiji košta dolar do dva. Ako preračunamo prosečnu cenu knjige u Srbiji, dolazimo do sume od pet dolara za isti "proizvod". U čemu je stvar. Očigledno, kod nas je knjiga već duže vremena roba, za razliku od mnogo čega drugog, a u Rusiji je sve drugo roba (i to enormno skupa u odnosu na svetsku cenu i njihove prosečne prihode od 80 dolara mesečno), sem knjige. Analitičarima prepuštam "presudu" nad fenomenom.

Ali, za razliku od beogradskih, moskovske knjižare izgledaju superluksuzno, kao uostalom i sve druge prodavnice. Sređene su tematski, bar one dve velike koje sam videla – "Mlada garda" i "Moskva": klasika, ezoterija, fantastika, horor, aroma i fitoterapija, detektivski romani, religiozna izdanja, ženski roman (da, da, nizovi polica su posvećeni ovom "žanru"), kuvari, mape, memoari, turistički vodiči o svim većim gradovima sveta (i njihovi pandani, vodiči kroz noći život metropola), izdaja na CD-u... Zasebno prezentovan i prodavan, u vidu tajne sobe, bio je roman *Hari Poter Džoane Rouling*. Rusi mnogo čitaju, rekla bih kao izglađneli. I čitaoci i mnogobrojni ruski izdavači premostili su tokom prošlog desetleća ogromni vremenjski literarni jaz koji je vladao između Sovjetskog Saveza i ostalog sveta. Rusi su, uopšte uzev, trenutno najbrža nacija u svetu. U potpunosti "up to day" u odnosu na svet, ali i na sebe. Kada ono što sam oko knjige i književnosti videla tamo uživo, sravnim sa virtualnim iskustvom dostupnim iz kuće, potpuno mi biva jasno zašto najveća Internet knjižara anglosaksonskog sveta "Amazon.com" izgleda mala u odnosu na ruske on-line knjižare. I ne mogu da se otmem jednom opštem utisku, povodom svega viđenog, da Rusi uzimajući od celog sveta ono što im je potrebno i vraćajući mu svojim osobenostima ono što mu nedostaje, ipak, negde duboko ostaju samodovoljni sebi, a da toga ne moraju da budu svesni. Valjda je tako sa svim velikim i mnogobrojnim nacijama, te su zato na specifičan način teške i same sebi i drugima.

Ali, da se vratim knjizi. Njihova oprema je, kao i sve što sam već govorila o Rusiji, izvrsna, osobena, vrhunska, negovana. Kao da je neko preko noći (jer promena dizajna knjige se odigrala tokom poslednje dve godine), oduvao socijalističko sivilo i neukus poveza koji "mirišu" na udarničke uniforme i beznađe. Tek unutrašnjost knjige, njena pomalo uskisla hartija, tragovi su bivšeg.

Šta reći još o knjizi, kad oni imaju tramvaj koji poput beogradske dvojke kruži gradom, polazeći na svakih petnaest minuta. Tramvaj je udobna kafeterija u kojoj se čitaju knjige, štampa, razgleda Moskva, a zove se "Anuška". Svako ko je čitao *Majstora i Margaritu Bulgakova*, ili njegovu priču o čoveku koji se uselio u tramvaj,

shvatiće do koje mere je lucidna ova dosetka i kako se maštovito može iskoristiti književnost kao urbani andergrund.

A ŠTA JE SA SAJMOM?

Sajam knjiga u Moskvi održava se na prostoru koji se danas zove Sveruski izložbeni centar, a nekada se zvao Izložba sovjetskih dostignuća. Prepostavljam da je i pre ova dva naziva tu bilo sajmište, jer ima zdanja, pagoda, paviljona divne arhitekture gradienih na prelazu između dva veka. Ogromni prostranstvom kompleksa dominira prava raketa sa lansirnom rampom.

Mnogo me je interesovalo kako izgleda prateći "program" sajma knjiga, ili da budem precizna da li paralelno traje i vašar roštilja, kao kod nas. Moram da razočaram srpske ljubitelje knjige. I u Moskvi caruje uz svetkovinu knjige – hrana. Jedino je repertoar mesne ponude drugačiji. U mnogobrojnim kioscima, šatrama, kantinama, peku se na roštilju šašlici, vrsta ruskih ražnjića, na koji su nabodenici komadići: svinjetine, ovčetine i jesetre!

Moskovski sajam knjige je mlado čedo, tek mu je četrnaesta godina, održava se samo u dve hale, međusobno nepovezane i ove godine je bilo dve i po hiljadu izdavača iz 74 zemlje. Zbog očiglednog nedostatka prostora, štandovi su mali, unificirani (sem nekoliko reprezentativnih) i služe isključivo za izlaganje, a ne za prodaju. Ulogu prodaje koju na beogradskom sajmu knjige imaju prstenovi centralne hale, kod Moskovljana vrše uniformne tezge sa žutim baldahinima koje se u redovima nalaze napolju, ispred hala.

Običaj je da posetioци na sajmu nose balone (!) satenskog sjaja i pastelnih boja tako da je prezasićenost unutrašnjeg prostora pomalo ublažena i ukrašena efektom talasanja gornjih zona vazduha što ih mnoštvo balona proizvodi. Naravno, time je postignuta atmosfera pre karnevalska nego vašarska.

Ali, ja sam zapravo poslednja osoba koja bi mogla da pruži neke ozbiljnije opšte podatke o sajmu. Lavrintskim putevima Aleksej Gordin i Denis Veselov iz "Azbuke" sproveli su nas do svog štanda gde je M. potpisivao knjige. Ispred njega protezao se red od oko 500 čitalaca koji su čekali na potpis sve od ulaza u halu. Uzburkanu atmosferu začinjavali su brojni foto-reporterji penjući se na stolice, okolne tezge, čak i na odnekud donete merdevine, ne bi li uhvatili odozgo zmijoliki red kroz čitavu dvoranu. Sunce me je ogrejalo kada se iz dubine mase ljudi probila naša stara elektronskom kamerom, kasetofonima i digitalnim foto-aparatom (za kojima čeznem na našim poslovnim putovanjima), bila je jedini novinar iz otadžbine koji je zabeležio ovo, kako rekoše svi oko nas – moskovsko književno čudo. Lamentirala je ona nad činjenicom da nije televizijski izveštač, da dragoceni trenuci duhovne ljubavi neće adekvatno biti zabeleženi, da su joj ruski čitaoci sa kojima je usput pravila intervjue probijajući se kroz gužvu, govorili kako su Pavićeve knjige učinile za Srbiju više nego sva diplomatička.

Možda nije znak dobrog ukusa što prenosim ove reči i utiske. Možda treba da prečutim reklamnu parolu na kojoj je pisalo: "Od Hazarskog rečnika, jedino se bolje prodaje rusko-engleski rečnik!". Možda ne treba da spomenem ni pano s natpisom:

"Najbolje knjige Rusije" na kojem je pored ostalih knjiga bio izložen prevod *Predela slikanog čajem*. Možda treba da pretalašam preko činjenice da je u redu stajala sekretarica Solženjicina sa jednim od prvih ruskih izdanja M-ovog *Hazarskog rečnika*, prilično pohabanim od čitanja, da ga M. potpiše Solženjicinu. Možda do kraja treba da se pretvaram kako se nije desilo ono što se desilo, da nikog ne bih uvredila i povredila. Zbilja, bolje bi bilo da sve ovo kaže neko drugi nama samima, neko "objektivan", "nepristrasan" i "obavešten". Uostalom, o celokupnim događajima u Moskvi list "Politika" objavio je noticu na kulturnoj strani, od 12 redaka, najsitnjim sloganom, u rubrici "Ličnosti u vestima". (Videti: "Politika", 12. septembar 2001, str. 14)

PAČVORK

- u Rusiji su trenutno u modi: pivo, LCD monitori, "Camel", zlato, skandinavski nameštaj, oprema za biro...;
- u moskovskom hotelu "Šeraton" toalet papir ima utisnut monogram hotela, a njihove damastne salvete i escaj – ne;
- jedno rusko naravoučenje koje sam čula: kažu, socijalizam se rodio u Rusiji onda kada je plemić prvi put primetio svog slugu i rekao mu: "Dobar dan!";
- u malenoj, a pitoresknoj crkvi u Zamoskvorečju, u predvorju gde se prodaju sveće, amajlike i crkveni kalendarji, leži ogromni dreni pladanj išaran zlatom; na njemu suvo bilje i cveće parfimisano tamjanom – duhovna aromoterapija;
- jednog dana, u nedostatku vremena za klasični ručak, naručili smo sendviče u sobu; čekali smo ih pola sata, koliko smo i imali slobodnog vremena, jer "Šeratonov" room-service donosi sendviče na pokretnom okruglom stolu, servirane pod metalnim zvonima i sa celokupnim komplikovanim priborom za serviranje, uključiv i ružu u vazi; probali smo tek jedan zalogaj, a meni je uz glad ostalo pitanje kakvi su to lončići pobrkanici u modernoj relaciji: brzina – biznis – otmenost;
- jedan deo intelektualne ruske elite izrazito je proamerički orientisan; slično je i u Grčkoj;
- trenutno moderna urbana poštapolica Moskovljana je reč "košmar" (treba je izgovoriti kao "kašmar", sa naglaskom na drugom "a"); to me je podsetilo na beogradsko: "Mrak, čoveče...";
- svi inostrani nazivi, dakle, firme, reklame, itd. ispisane su dvojezično, u originalu i na ruskom, cirilicom. To je uređeno državnim dekretom. Tako, na primer, piše paralelno: "Pizza" i "Пицца";
- idući ka sajmištu, u novom delu Moskve, pročitala sam na olimpijskom stadionu koji je postao tržni centar, sledeću poruku: "Modni bazar. Poznate marke odeće za mali novac!"
- u restoranima i kafeima je u modi živa muzika, uveče ili preko celog dana; za razliku od sličnog srpskog običaja, ona je tiha i rafinovanog repertoara, mahom tematska;

– bankomati su limitirani na 1.500 rubalja (protivvrednost od 50\$) po jednoj operaciji uzimanja novca; stoga korisnici "čuče" uz bankomate po dvadesetak minuta obavljajući proces uzimanja novca više puta;

– na vratima od hotelske sobe koja se otvaraju karticom sa magnetnim namazom stoji upozorenje: "Radi vaše lične bezbednosti, molimo vas da, osim što zaključate vrata, navučete i sigurnosni lanac!". Slično upozorenje stoji i u američkim hotelima. Ne treba ništa više dodati o razmerama običnog kriminala u Rusiji i Americi i o borbi protiv njega u jednom velikom sistemu kao što su internacionalni "Šeraton" hoteli;

– trenutno najčuvenija matična votka nosi naziv "Ruski standard". Reklamira se parolom: "Osetite ukus 3%!". Procenti zapravo govore o poslednjoj fazi destilacije koja je skuplja nego prethodnih 7% ili 10%, koje se obično primenjuju u proizvodnji ostalih vrsta votke;

– na reklami za mjuzikl *Sever-Istok* piše: "Svake večeri na scenu silazi avion-bombarder u prirodnoj veličini!".

RUSKA ČOKOLADA

U svom već pominjanom putopisu iz 1997. *Rusija u Winwordu* napisala sam: "U Rusiji gotovo da više nema ruske robe. Kažu, skuplja je proizvodnja nego uvoz. Ono malo robe što proizvedu: ili izvezu ili je se stide." Moram sebe skoro u potpunosti da demantujem: Rusija u 2001. se guši od obilja domaće i naravno, strane robe.

Blago putopiscima iz starijih vremena. Podaci koje su davali o običajima, predeleima, ljudima, fenomenima, nisu zastarevali ovakvom svetlosnom brzinom kao čoveku modernog doba. Nisu bez razloga impresionisti obeležili početak dvadesetog stoljeća, slutili su oni ubrzanje. Sa putopisima u nastavcima, samoj sebi ličim na Kloda Monea koji je katedralu u Šartru pokušavao da fiksira za večnost u dnevnim svetlosnim menama.

Dakle, Rusija je puna ruske robe, odlično dizajnirane tako da se po spoljašnjim odlikama ne može prepoznati da li je stvar uvozna ili ne, prilično kvalitetne, sudeći bar prema izvesnom broju stvari, takoreći uzoraka, koje sam uspela da vidim, oprimam ili probam. I tu opet stižemo do iste priče: standard svetski, proizvod u svakom pogledu čisto ruski. Ruski na nov način.

Aleksandar Genis, ruski pisac koji živi u Americi, ima knjigu pod naslovom *Crveni hleb* (u originalu *Red bread*). To je ubitačno raskrinkavanje socijalističke vlasti kroz istorijat sovjetske kuhinje. Nema ni reči ideološke kritike, učevnih analiza, raznih ubeđivanja da se piscu poveruje na reč kako ovaj sistem ne valja, postoje samo eseji o sovjetskoj ishrani puni spiskova jelovnika, vladinih prehrambenih dekreta, reklama, parola, citata iz kuvara, popisa robe u prodavnicama... Uz stalne paralele sa tradicionalnom ruskom kuhinjom iz vremena pre revolucije. Te paralele izgledaju tako disparatno kao da su pravljene s ove i s one strane groba.

Svi pamtimo duge redove u Sovjetskom Savezu ispred prodavnice na čijem se rafu nalazi jedan jedini proizvod. Neka konzerva ribe, na primer. Ona se, ako ima

sreće onaj koji čeka da je dočeka i kupi, mora otvarati dletom i čekićem, bagerom ili možda bombom. Stoga što je konzerva sovjetskog kala.

Među mnogobrojnim fotografijama koje sam napravila prilikom ove posete Moskvi postoji jedna za koju me moja sestra, gledajući je, pita: "U kojoj si ovo božanstveno crkvi?" Nije to crkva, to je prodavnica gastronomskih proizvoda u Tverskoj ulici. Hram hrane. Radnja se zove po prezimenu njenog vlasnika iz XIX veka "Jelisejevskij gastronom"¹³. Raskošna ogromna dvorana, crne lakovane tezge sa mesinganim ukrasima, štukatura u zlatu na zidovima, kristalni lusteri (poput polileja), kasetirana tavanica, uljani portreti po zidovima, kitnjasti stubovi, duborezne arabeske, zlatni portalni sa policama, začaran prostor... Stotine vrsta čajeva u metalnim starinskim kutijama, onih što se mere na grame, zatim u šatulama, kutijicama, vrećicama, mnogobrojne vrste kafe, začini, sosovi, kavijari crni i crveni na sve moguće načine pakovani i upotrebljivi, paštete, sirevi, riba, poseban odeljak za jesetru i haringu - svežu, mariniranu, konzerviranu, čokolade, bombonijere, probrani slatkiši, beskrajno mnogo pripremljenih salata i jela za "take away"... Jednom rečju pomešan zapadnjački manir hiperizbora hrane sa novom, a zapravo starom ruskom raskoši u načinu predstavljanja i u probirljivosti. Bar polovina artikala na policama bila je ruske proizvodnje. A pre samo četiri godine nije se mogao naći niti jedan ruski čaj iz Rusije¹⁴.

Postoji još jedna knjiga, debela kao dve cigle, koju je nedavno izdao "Galimar". Reč je o pedesetogodišnjoj prepisci dve sestre Ruskinje - Ljilje Brik i Elze Triole. Ljilja Brik živi u Moskvi, Elza Triole u Parizu. Obe su pisci i obe su bile udate za pisce. Ljilja za Vladimira Majakovskog, Elza za Luja Aragona. Njihova prepiska sadrži javnu i privatnu istoriju Rusije i Francuske, druge polovine dvadesetog veka. Tu se može naći sve: od intelektualno-političkih zbivanja, do mode donjeg veša. Iako puna neverovatnih obrta i uzbudljivih svedočanstava, ova ženska prepiska je na mene ostavila najjači utisak u onom segmentu koji se tiče uzajamnih narudžbina. Brikova tokom mnogih godina naručuje od sestre iz Pariza razne stvari, najčešće kozmetiku, šešire i parfeme. Elza, pak, stalno iz Moskve traži, počev već od 1947. godine, dve stvari: kavijar i čokoladu. Dobro, kavijar. To mi je jasno. Ali, otkud čokolada?

Dobra čokolada je alhemski proizvod. Delikatni delikates. Za njen ukus, kada je vrhunsko, potrebno je napraviti suptilnu mešavinu, imati iskustvo prave mere, uložiti mnogo rada, biti precizan, te nisu tek slučajno Švajcarci prvi u izradi čokolade i

13 Firma "Braća Jelisejevi" osnovana je 1843. godine. Jelisejevi su posedovali niz prodavnica u St. Peterburgu, Moskvi i Kijevu. U njihovom vlasništvu su bili i vinogradi kod Bordoa u Francuskoj i na ostrvu Madera, kao i nekoliko morskih i rečnih brodova.

14 Interesantna je socijalistička sudbina ove prodavnice. Za vreme komunističke oskudice "Jelisejevski gastronom" je bio najbolje snabdevena prodavnica u zemlji, posebno ako se u nju ulazilo na zadnja vrata. Kad je na vlast posle smrti Brežnjeva došao Andropov, koji je pre toga bio šef KGB-a, dotični je naredio da se organizuje sudski proces nad korumpiranim trgovcima na čelu s direktorom "Jelisejevskog". Direktor je bio streljan, mada je niz godina na zadnja vrata snabdevao svu partiju vrhušku "deficitarnim" proizvodima poput francuskih vina i kavijara.

satova. Čokolada je destilat, skoro "opus magnum", koji po prirodi stvari nijedna socijalistička zemlja nije u stanju da napravi.

Sa ruskom čokoladom sam se suočila prvi put pre nekoliko godina u Moskvi, kada nam je u ruke došla kao prezent jedna bombonijera. Kako ni tada, kao ni sada, od obaveza nismo imali mnogo vremena za redovnu ishranu, bili smo prinuđeni jednog dana da bombonijeru iskoristimo kao ručak. Bedno je izgledala kutija, kao nekakva "second hand" bombonijera. Ni sam izgled čokoladnih kockica nije ulivao poverenje sve dok se one ne stave u usta. A onda... Onda dolazi šok, jer ukus nema nikakve veze sa izgledom. Ukus je bio vrhunski.

Ovog puta zahvaljujući M-ovim čitaocima koji su obilato donosili na poklon čokolade i bombonijere imala sam prilike da isprobam čitavu lepezu ruskih slatkisa. Omoti i kutije su sada izgledali sjajno, rekla bih da su dizajnom i nazivima naginjali ka ruskom carsko-folklorno-artističkom nasleđu: "Nadahnucé", "Moskva u snegu" (bela čokolada), "Ptičje mleko", "Jesenji valcer"... Ukus tih "ruskih sladosti" mogao bi se ovlašto uporediti sa švajcarskim "Lindt" čokoladama kada bi Švajcarci mogli da prekorače sopstveni limit u maštovitosti ukusa.

Tako se vraćamo na početak priče o čokoladi kao alhemiskom proizvodu i na kraju mogu samo da zaključim da ništa ne znam o Rusiji, da mi ništa nije jasno o ovoj misterioznoj zemlji i da je lepo što je tako.

DEVOJČICA U "ŠERATONU"

Što bivam kraće u nekoj zemlji i kad mi je uz to na razne načine onemogućen, klasičan dodir sa njom iz raznih pravaca - tim o njoj znam više i dublje. Kroz zgusnutost vremena sva moja čula usredsređena su do usijanja na detalje koji kroz mikro dekodiraju makro.

U salu za doručak moskovskog hotela "Šeraton" silazili smo, premorenici od prethodnog dana, kasno, već pred samu okončanje jutarnjeg obeda.

Fenomen XX veka, švedski sto, predstavlja zapravo sliku plodnosti, obilja, potencije majke Zemlje i Nas. On je moderni odraz mrtvih priroda na uljima starih majstora. Stolovi "Šeratona" za "Dobro jutro", prekriveni belom svilom, ulegali su se pod đakonijama: losos, crvena i crna ikra, hladni i topli blini, ovsena kaša sa smedim šećerom i slatkom pavlakom, ruske pečurke, jaja pripremana pred vama na 101 način, haringe, pačetina, divljač, sveže, sušeno i kandirano voće za jutarnje vitaminske salate, pitoreskne cerealijske, kremovi, sosovi, voće kao sa slikama, torte, kolači, slano-slatka peciva, francuski, švajcarski i nemački sirevi, neizbežna slanina, viršle, kobasicice, salame, paleta čajeva uz samovar, crni i beli hlebovi od raznih vrsta žitarica, sokovi ceđenog voća i oni drugi sa i bez šećera, NJ. V. "Evian" u srebrnoj zdeli za šampanjac... i na zasebnom stolu, u "crno-beloj" postavci - japanski doručak: izvrsna supa "trulog" ukusa (znaciće znati njen naziv), pirinač na pari, listovi sušija i mnogo lakovanih posudica sa egzotičnim dodacima za pripremanje ovog dalekoistočnog specijaliteta.

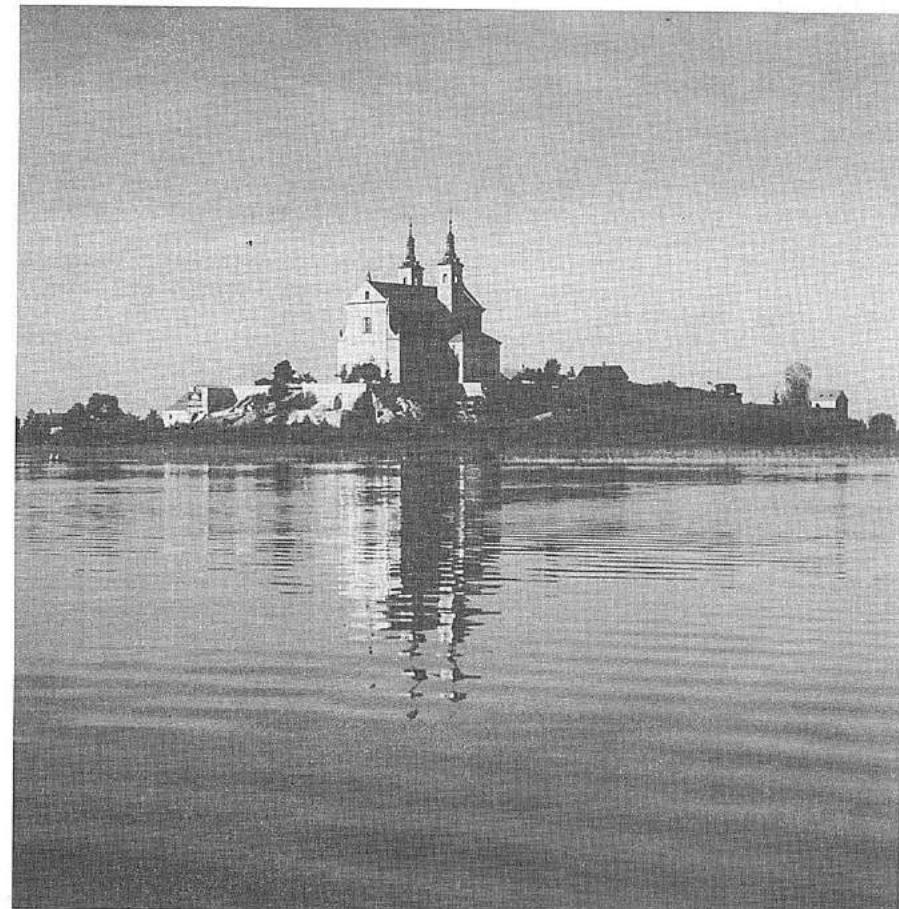
Malobrojni stranci užurbano su završavali doručak. Mnogobrojni ruski gosti, nedefinisanih društvenog statusa, bili su opušteniji. Nedaleko od nas, za velikim

stolom, sedela je jedna ruska "porodica". Njih sedmoro-osmoro, muškaraca i žena, svi do tridesetak godina, umereno skupo odeveni, bez srodničkih obeležja na licima, telu i u pokretima, nisu davali mogućnosti da se bilo po čemu odredi njihova staleška, intelektualna ili poslovna moć¹⁵. Nešto su živo razgovarali, služeći se iz zajedničkog tanjira komadićima sira, kao što to čini familija posle nekog porodičnog ručka, ili Grci kada izađu sa srodnicima i prijateljima u restoran. Iako njihovo držanje uopšte nije pripadalo poslovnom tipu hotelu sa pet zvezdica, gde je "in" držati se kao u crkvi, ili sasvim suprotno biti bahato ekstrovertovan, njihovo ponašanje nije bilo prosti, tek možda začudno, izvan stereotipa.

Sa njima je bila i devojčica, neodređenih godina. Moglo joj je biti između deset i petnaest. Izgledala je superiorno. Po svemu: po tome što joj se nisu mogle odrediti godine, po tome što je delovala zrelo, ali ne i starmalo; po sjajnoj dubini u očima, po svedenom ponašanju i urodenim, a ne naučenim otmenim pokretima; po tome što uopšte nije sedala na stolicu nego jela stojeći, ali ne kao što to čine deca, nego na neki osoben način, koji, opet, nije izgledao razmaženo ekscentrično; po opštoj sigurnosti u stavu i nastupu, ali koji nikog ne vreda ili ponižava; po tome što je živo i pametno učestvovala u razgovoru i bučnom smehu za stolom (koji začudo ne ugrožava druge goste!), pri čemu ona nije vodila glavnu reč, niti je ambiciozno bila u centru pažnje. Niko joj u grupi za stolom nije mogao biti roditelj, možda tek stariji brat ili sestra.

Devojčica se u nekoliko navrata služila isključivo japanskim doručkom, u etapa, sporo, pripremajući vešto suši, i jedući ga lakovanim štapićimal. Kako neko njenih godina može imati takvo iskustvo i sklonost ka "japanskom obedu"! Kako neko njenih godina može prenebregnuti sve ostale đakonije sa švedskog stola! Skoro svi odrasli ljudi se u sličnoj situaciji ponašaju kao deca. Trpaju u tanjire ono što im se ne jede i što ne mogu da pojedu. Ne da im se, gladnih očiju, da naprave izbor, da oslušnu i "čuju" sami sebe. A devojčica je to umela. Neumoljivo je znala da učini pravi izbor. Svoj.

Devojčica u "Šeratonu" je za mene predstavljala simbol nove Rusije i novih Rusa. Bila je ona za mene srećan trenutak, kairos, sublimat, prosvetljenje. Neopterećena i neiskompleksirana istorijskom prljavštinom prošlosti posedovala je celokupno bogatstvo slojeva ruskog genetskog arhetipa: introvertovanu ekscentričnost, moćnu strast, destilat dekadencije, olujnu brzinu u dešifrovanju modernog sveta, raskošnu maštovitost, opijajuću iracionalnost, ležernu tromost, urođenu sklonost ka luksuzu, zadivljujući rafinman, prastaru svežinu, strašnu samodisciplinu, unutrašnji putokaz za mogućnost pravog izbora, opasno oštru inteligenciju, mudrost ravnoteže između moćne samodovoljnosti i uklopljenosti u okolinu i vreme u kome jesli.

15 Doručak u "Šeratonu" zasebno se plaća i košta oko 50 dolara po osobi. Videla sam sumu na računu koji se prosleđuje recepciji. S obzirom da je izdavač snosio kompletne troškove našeg boravka mogu samo da slutim koliko košta noćenje.